

Т. М. Мірошніченко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Заради гарантування та захисту прав і свобод людини держава визнає верховенство права як інструменту для встановлення і конкретизації справедливості — одного із загальнолюдських вимірів права. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовчу діяльність, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті ідеями соціальної справедливості. Для цього правова

держава повинна мати систему процедур, механізмів, інститутів, що гарантують захист суб'єктів прав людини, доступність правосуддя.

Справедливість передувала появі права. Аристотель розглядав справедливість як одну із моральних чеснот, що об'єднує в собі всі ціннісні засади соціального життя і розглядається як своєрідний еквівалент поняття «суспільне благо». Лише додержання вимог справедливості під час здійснення судочинства дозволяє характеризувати його як правосуддя. Цю думку, зокрема, можна простежити у рішенні Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора: «правосуддя за своєю суттю визначається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах».

Принцип справедливості закріплений у багаточисленних міжнародних актах, які мають обов'язкове значення для України, зокрема, у Європейській Конвенції (ст. 6), а також у рішеннях Європейського Суду з прав людини («Трихліб проти України» від 20 вересня 2005 р., «Войтенко проти України» від 29 червня 2004 р., ін.).

Стаття 6 Європейської конвенції щодо справедливості кримінального судочинства визначає: «Кожен має право... при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення... на справедливий публічний розгляд справи в розумний строк незалежним і безстороннім судом, створеним на основі закону».

Справедливий публічний розгляд справи, виходячи із чинного КПК означає.

1. Виконання завдань кримінального судочинства, спрямованих на викриття винної особи, що вчинила злочин, і притягнення її до відповідальності (ст. 2 КПК); всебічне, повне і об'єктивне розслідування обставин справи (статті 22, 370 КПК).

2. Змагальність процесу, надання законом «переваг захисту» сторони, що захищається від обвинувачення (статті 62, 63 Конституції, 45, частини 2 статей 47, 318, 319 КПК).

3. Гласність судового розгляду справи. У випадках закритого судового розгляду — публічне проголошення вироку (ст. 20 КПК).

Стаття 370 КПК містить більшість принципів положень, з якими пов'язується сподівання вітчизняного законодавця на постановлення законного, обґрунтованого і справедливого вироку.

Одна із складових справедливості — право на суд (право на «доступ до правосуддя»).

Доступність судового процесу у кримінальному судочинстві можна оцінити через такі його характеристики.

1. Передбачена законом можливість оскарження до суду постанов про порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, про відмову в порушенні справи і закриття кримінальної справи, а також дії слідчого і прокурора (глава 22 КПК);

2. Забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду (п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції).

Чинне законодавство передбачає досить жорсткі вимоги до апеляційних і касаційних скарг і подань у порівнянні з раніш існуючим законодавством (статті 350, 387 КПК). Для особи, що самостійно відстоює свої інтереси в суді, виконання встановлених вимог є проблематичним таким, що обмежує доступ до суду.

3. Реальність отримання судового рішення («доступ до судового рішення»).

Чинне кримінально-процесуальне законодавство не передбачає обов'язку суду щодо надання копій судових рішень. Конкретні випадки їх вручення передбачені статтями 246, 247, 248, 254, 286, 344, 388, 404 та ін. КПК.

4. Забезпечення належного виконання остаточного судового рішення.

Вимога «розумності» строку розгляду справи у суді походить із принципу правової визначеності — супутнього від принципу верховенства права, який охороняє стабільність суспільних відносин.

Поняття «розумності» строку судового розгляду не має чіткого визначення у міжнародно-правових документах, оскільки залежить від багатьох чинників, зокрема, складності справи, поведінки сторін, необхідності проведення експертиз, тощо. У практиці Європейського Суду перебіг такого строку у кримінальних справах охоплює всі стадії судової процедури, включаючи оскарження судових рішень.

Кримінально-процесуальне законодавство детально регламентує строки розгляду справи в суді, що є одним із видів гарантій дотримання прав особи (статті 241, 253, 256, 349, 360, 386, 392, 400¹ КПК).

Однак, відсутність у КПК вказівки на строки розгляду справи у суді першої інстанції є правовою прогалиною, що має бути усунена. Європейський Суд з прав людини у рішенні від 6 вересня 2005 р. «Павлиулинець проти України» зауважує, що надмірні затримки при здійсненні правосуддя, відсутність національних засобів захисту порушеного права є «великою небезпекою для верховенства права».